

Ratko Perić

KONCILSKA NAUKA O SPASENJU NEKRŠTENIKA
— TEMELJ TEORIJE O »ANONIMNOM KRŠĆANSTVU«

I. Teološka problematika

U općoj obnovi kršćanskog života koju je u posljednje vrijeme na poseban način pokrenuo Drugi vatikanski sabor pojavili su se mnogi stari problemi u novom svjetlu. U isto vrijeme znaju se katkad opetovati i stara rješenja, koja, međutim, više ne odgovaraju mentalitetu i potrebama modernog čovjeka. U svakoj, naime, epohi i u svakoj civilizacijskoj sredini vlastitim su se problemima nudili odgovori i formulacije koje se u kontekstu drugih životnih uvjetovanosti s teškom mukom mogu održati. Stoga se danas otkrivaju novi oblici i pružaju svježiji prilozima za adekvatnije rješenja takvih pitanja. Traže se drugi putovi da bi se bolje i potpunije shvatila istina.

Jednim od takvih problema, koji su katolički teolozi u svojim spisima s više zalaganja uzeli u razmatranje i počeli sistematski obrađivati — bilo u obliku studija, bilo u obliku članaka sastavljenih u prilično polemičkom tonu — mogao bi se smatrati problem opravdanja i, dosljedno tome, vječnog spasenja vjernika koji pripadaju nekršćanskim religijama, kao i ljudi koji se proglašuju areligioznima i ateistima.

Općenito je poznato da je spomenuta problematika postojala u svijesti Crkve kroz cijelu njezinu gotovo dvotisućljetnu povijest. Već s pojavom kršćanstva koje se predstavilo kao jedina religija, kao isključiv i apsolutan nositelj vječnog života čitavom ljudskom rodu, vjernici su se počeli pitati kako se opravdavaju i spasavaju oni koji nemaju mogućnosti da čuju za spasonosnu nauku koju je objavio Isus Krist, a propovijeda je

njegova Crkva. Je li istina, postavljalo se pitanje, da su oni koji umiru bez kršćanskog znaka krštenja i bez izričite vjere u Krista drastično suđeni i osuđeni?¹

Ne samo u početku, već također i tijekom cijele povijesti kršćanstva, u svako doba i na svakom mjestu gdje je bila probuđena kršćanska svijest, nametalo se isto pitanje u svoj svojoj oštrini,² a na nj su se pokušavali dati odgovori bilo na teoretsko-teološkom planu, bilo u obliku praktično-misijske djelatnosti Crkve.

Pitanje vječnog spasenja koje se odnosi na vjernike koji ne pripadaju na vidljiv način Kristovoj Crkvi postalo je vrlo akutno i aktualno i u ovo naše doba. Moderni se, naime, kršćanin spontano pita kako je moguće misliti da ljudi koji imaju sreću i povlasticu da se nalaze u krilu Crkve, da u svom životu na izrazit način prakticiraju kršćansku vjeru i da svjesno pristupaju sakramentima — budu i vjeruju da su na putu spasenja, dok su oni koji vidljivo ne pripadaju kršćanskoj religiji i koji možda nikad nisu ni čuli da tako nešto postoji, izvan toga puta. »Ako svaki čovjek, ne uzimajući u obzir njegovo posebno mjesto i vrijeme u povijesti, stoji jednako udaljen od Boga, ne nalazi li se možda svatko u istom objektivnom stanju pred Bogom, koji sve ljubi istom otkupiteljskom ljubavlju? Tko bi mogao odrediti, i po kojem kriteriju, da neke stanovnike zemlje — kojima je dosuđeno da žive ovdje ili ondje, danas ili nekad — Bog više ljubi od svih drugih.«³

Pri takvu razmišljanju dolazi u pitanje nužnost i potrebitost Crkve koju je ustanovio Krist Gospodin u svrhu spasenja svih ljudi. Postoji li doista dvostruki plan Božji s obzirom na spasenje čovječanstva: jedni se spasavaju putem Crkve svjesne same sebe i svoje uloge, a i drugi također postižu vječni život iako nisu izričiti članovi Crkve? Da bi se pitanje još više zaoštrilo i dilematički postavilo, mogao bi se tražiti odgovor na ovu poteškoću: treba li da se Crkva smatra kao »isključiva zajednica kandidata za spasenje«, ili ona predstavlja samo »povijesno uokvirenu prethodnicu neizmjerne vojske u hodu, izrazitu povijesnu i društvenu organizaciju onoga o čemu je kršćanin uvjeren da je dano svim ljudima kao skrivena stvarnost također izvan vidljive Crkve«?⁴ Može li se doista smatrati

¹ U spisima sv. Pavla — usp. Rim 2, 6—8 — može se naći općenit odgovor na tu problematiku zasnovan na imperativu čovjekove savjesti kojoj je Bog utemeljitelj.

² Kao primjer naveli bismo formulaciju tog problema kako se osjećao u srednjem vijeku: D. ALIGHIERI, *Božanstvena komedija, Raj*, XIX, 70—78. (slobodan prijevod):

»Čovjek se rodi na obali Inda
a ondje nikog da o Kristu misli,
niti ikog da o njem čita ili piše,
a što ljudski razum uvidjeti može:
sva su mu dobra djela i htijenja,
bezgrešan u riječi i u svome životu.
Umre bez krštenja i bez prave vjere:
Gdje je ta pravda da osuđi njega?
Gdje li mu je krivnja, ako ne vjeruje?«

³ E. HILLMAN, *I pagani sono già cristiani? Un discorso nuovo sulla necessità delle missioni*, Pime, Bologna 1968, str. 16.

⁴ K. RAHNER, *Schriften zur Theologie*, Benzinger, Einsiedeln, svezak V, str. 156. Usporedi također *Schriften* V, 405—406; VI. 484.

kao istinito da cijela vojska u putovanju nije ništa drugo, već na neki način kršćanstvo koje nije svjesno svoje situacije?

Da bi se vjerska istina nužnosti Crkve za spasenje mogla uskladiti s istinom o spasu koji Bog hoće i nudi svim ljudima, neki teolozi misle da bi trebalo postaviti naglasak na teologiju koja se upravo odnosi ne samo na mogućnost već i na stvarnu opstojnost takozvanih anonimnih kršćana, to jest na činjenicu da se ljudi koji nisu svjesni svoje objektivne veze s Kristom i s njegovom Crkvom, mogu opravdati pred Bogom na izvan-sakramentalan način — da ne primaju znaka krštenja i da ne pripadaju vidljivoj Crkvi, ali da imaju bar implicitnu vjeru u Boga.

Neki suvremeni teolozi, razrađujući principe teorije o anonimnom kršćanstvu, poimlju je na ovaj način: pod pojmom anonimnog kršćanstva sadržani su ovi činioci: »implicitna vjera, krst želje, nepoznati saveznici Crkve, skrivena Crkva«. ⁵ Ovdje se spominju svi oni faktori koji su neprestano bili nazočni u učenju pojedinih teologa još tamo od patrističkog doba, jedino se sada dodaje novi pojam — prilično kontroverzan — »skriveno Crkve«.

»Za čovjeka, čija se antropologija ne može shvatiti osim ako se pođe od Krista, svijet je uveden — u svojoj profanosti — u teologalni prostor milosnog života. Drugim riječima: u sadašnjoj ekonomiji spasenja u kojoj se dogodilo utjelovljenje, svijet je 'implicitno kršćanstvo'; vlastiti, ne svet već posvećen, izraz zajednice čovjeka sa živim Bogom.« ⁶

Prema glavnom promicatelju spomenute teorije, K. Rahneru, anonimnim se kršćanstvom ne želi ništa drugo reći osim to da »čovjek, prema nauci same Crkve, može posjedovati posvećujuću milost i biti prema tome opravdan i posvećen, prije nego što je učinio izričitu ispovijest (kršćanske) vjere i prije nego što je kršten. Anonimno kršćanstvo znači prije svega unutrašnju milost koja posvećuje i oprašta prije krštenja« ⁷ i prije nego što se čuje jasna poruka Evandjelja.

Budući da je izložena problematika poprimila specifičnu boju naše epohe, čini nam se korisnim da spomenemo neka opća obilježja suvremenog kulturnog i religioznog stanja i iznesemo neke vremenske znakove i uvjetovanosti koje su omogućile da takva pitanja ponovno izrone na površinu u takvoj formi i zaoštrenosti.

Moderna je znanost razbila viziju povijesti i svijeta. Početak ljudskih bića pomaknuo se stotine tisuća godina unatrag. Stekli smo nove i sigurnije spoznaje o začetku povijesti i čovjekove svijesti. Prvi počeci čovjekolikih bića nose sa sobom religiozne elemente i vrednote.

Osim toga, horizonti modernog čovjeka proširili su se s pomoću antropoloških i geografskih pronalazaka. Sve do kraja 15. stoljeća zemljopisno poznavanje svijeta bilo je vrlo skućeno. Ljudi su, čini se, smatrali da više nema ljudskih stvorenja izvan ove kolijevke evropske kulture i

⁵ E. HILLMAN, *I pagani sono già cristiani?* str. 51.

⁶ E. SCHILLEBEECKX, *Il mondo e la Chiesa*, Paoline, Roma 1969, str. 250—251.

⁷ K. RAHNER, *Schriften zur Theologie*, IX, str. 502.

kršćanske tradicije. Nova geografska otkrića, počevši od 14. stoljeća pa nadalje, bacila su novo svjetlo na čovjeka, na njegovu ulogu, svrhu i značenje.

Današnji kršćani, dakle svi izričiti Kristovi sljedbenici, čine veoma malu manjinu svjetskog pučanstva. Kristova Crkva našla se kao malo stado sučelice neizbrojivoj četi onih koji slijede druge religije ili se deklariraju kao ateisti. Ta demografska eksplozija sve više raste, i to na štetu kršćana — što se njihova broja tiče.⁸ Postojeći nerazmjer između kršćana i nekršćana, između Crkve i ne-Crkve dao je povoda samoj Crkvi da promišlja o svojoj temeljnoj zadaći u svijetu. Ako se, naime, ona smatra jedinom posrednicom vječnog spasenja — prema htijenju Kristovu — nužno je morala postaviti sebi pitanje, u tim uvjetima, u pogledu svoje funkcije i o mogućnosti spasa velike većine čovječanstva koje joj ne pripada na vidljiv način.

Refleksijama o mogućoj opstojnosti anonimnih kršćana — nesvjesnih svog odnosa prema Kristu — na poseban je način pridonio studij nekršćanskih religija, bilo u povijesnom ili u teološkom pogledu, za koji su se osobito zauzeli neki suvremeni teolozi.⁹ Počeli su otkrivati i uvažavati obilje istinitog i čestitoga u drugim religijama, koje se ne mogu smatrati samo kao manifestacija ljudskih intelektualnih i životnih potreba, već isto tako, uz određene nesavršenosti, kao nositeljice dobrog i svetoga koje može uroditi spasenjem. Napore teologa stručnjaka ostvarene kroz zadnja desetljeća umnogome je potvrdio i sam Drugi vatikanski koncil Deklaracijom o nekršćanskim religijama. Stoga je priznavanje stvarnih i vlastitih vrednota u drugim religijama izazvalo velik optimizam i nadu s obzirom na spasenje nekršćana. Crkva neizbježno mora sebi postaviti pitanje: kakav je njezin odnos prema svim onim vrijednostima koje su sadržane u nekršćanskom svijetu i koja je njezina zadaća glede onih ljudi koji je ne prihvaćaju ili za nju nisu ni doznali?

Usporedo s prevrednovanjem drugih religija s kršćanskog stajališta pojavljuje se i dublji studij o samome čovjeku, o njegovoj duhovnoj konstituciji, vrijednosti i perspektivi. Takva zalaganja i naponi — na teološkom, filozofskom i psihološkom planu — donose spomenutoj tematici nove momente. Ljudska duhovnost, naime, promatrana kao otvorenost prema neizmjernome i kao zahtjev za apsolutnim, ima svoje odjeke na zaključke koji se tiču biti i svrhe čovjekove, njegove justifikacije i njegova vječnog spasenja. Snagom svoga duhovnog ustrojstva ljudsko biće ima mogućnost da dođe u kontakt s Bogom objaviteljem na transcendentalan

⁸ E. HILLMAN, *I pagani sono già cristiani?*, str. 50: »Sve do danas i u predvidivoj budućnosti jedino relativno malen dio čovječanstva (koji je sada u progresivnom opadanju) može se ubrojiti među izrazite članove Crkve. A više od 90% ovih nalazi se u onoj trećini svjetskog pučanstva koje živi u Europi i u Americama.«

⁹ Literatura o toj temi veoma je bogata i raznolika. Usp. npr. ova djela u kojima se može naći daljnja bibliografija: R. PANNIKAR, *Religione e Religioni*, Brescia 1965; K. GOLDAMMER, *Religionen, Religion und christliche Offenbarung*, Stuttgart 1965. Sekretarijat za nekršćane, P. ROSSANO, *L'uomo e la religione*, Fossano 1968.

način; sposobno je, naime, primiti eventualnu Božju poruku i objavu, premda ne mora uvijek biti svjesno te činjenice.¹⁰

II. Anonimno kršćanstvo u svjetlu koncilske nauke o spasenju nekrštenih

Bilo bi potrebno i korisno iznijeti višestoljetnu nauku Crkve i povijesni pregled problematike koja se tiče spasenja nekršćana: vjernika i nevjernika¹¹ pa da se vidi na kojem je stupnju koncilsko naučavanje u odnosu prema prijašnjim stajalištima. Ovdje se ipak ograničujemo na nauku Drugog vatikanskog koncila, ističući njegovu otvorenost, smionost i neke novosti u tom pogledu. Koncil, naime, nije samo odobravao i priznavao stanovite rezultate i zaključke teoloških pokušaja i uspjeha, već je također predložio i potaknuo na istraživanje novih putova i metoda, želeći da se odgovori na adekvatniji način na bitne probleme čovječanstva i svake pojedinačne egzistencije.¹² Teološki studij koji se tiče vječnog spasa svih ljudi, produbljen i proširen u posljednje vrijeme pod zaista optimističkim vidom, doživio je svoje značajno priznanje na Drugom vatikanskom ekumenskom saboru, posebno u dokumentima koji se odnose na Crkvu u samoj sebi, na Crkvu u suvremenom svijetu, na nekršćanske religije i na evangeliziranje naroda. U tom sklopu je i teorija o anonimnom kršćanstvu uzela svoj vidan zamah za vrijeme Drugog vatikanskog sabora i nakon njega.¹³

Potrebno je odmah naglasiti da se ni u jednoj konstituciji ili koncilskom dekretu ne susrećemo s terminom »anonimni kršćanin« ili s nečim sličnim. To ipak ne mora značiti da se u naučavanju koje je Koncil iznio s obzirom na nekršćane ne mogu naći elementi koji bi bili kao temelj tezi o tzv. bezimеноm kršćanstvu. Ispitivanje tekstova koji bi se mogli odnositi na tu temu i koje neki moderni teolozi uzimlju u obzir bila bi nakana ovog članka.

Budući da se u koncilskim dokumentima nigdje ne radi o opravdanju ljudi na opsežan način, niti se explicite govori da bi se to moglo ostvariti izvan sakramenata,¹⁴ u ovom izlaganju valja poći od onih tekstova koji se tiču sveopćeg spasenja čovječanstva. Pokazujući zapravo da je dar spasenja ponuđen svima bez razlike, morat će se nužno pretpostaviti da je

¹⁰ Usp. K. RAHNER, *Hörer des Wortes*, Neubearbeitet von J. B. METZ, Kösel-Verlag, München 1969. (2. izd.) i kritike na to djelo: E. SIMONS, *Philosophie der Offenbarung in Auseinandersetzung mit »Hörer des Wortes« von Karl Rahner*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1966. A. GERKEN, *Offenbarung und Transzendenz erfahrung*, Patmos, Düsseldorf 1969.

¹¹ Usp. Y. M. CONGAR, *Hors de L'Eglise, pas de salut, u Sainte Eglise (Unam Sanctam)*, 41), Paris 1963, str. 417—444.

¹² Usp. *Gaudium et spes*, 4, 44, 62.

¹³ A. ROEPER, *Die anonymen Christen*, Matthias-Verlag, Mainz 1963; K. RAHNER, *Schriften*, VI, 479—498; VIII, 187—212; E. SCHILLEBEECKX, *Il mondo e la Chiesa*, str. 235—258.

¹⁴ Usp. *Lumen gentium*, 40; *Unitatis redintegratio*, 3; *Gaudium et spes*, 22.

milost opravdanja (to je bit anonimnog kršćanstva) ponuđena prije toga, jer nema konačnog spasenja ako nije bilo početnog opravdanja.

Koncil naučava da plan spasenja obuhvaća sve ljude: one koji izrazito priznaju Stvoritelja, one koji traže nepoznatog Boga u utvarama i likovima, koji bez svoje krivnje ne poznaju Kristova Evandjelja ni njegove Crkve, a ipak iskrena srca traže Boga i s njegovom pomoću nastoje svojim djelima izvršavati njegovu volju upoznatu u glasu savjesti. Providnost Božja, prema tome, ne uskraćuje pomoć potrebnu za spasenje onima koji bez vlastite krivnje nisu još došli do jasne spoznaje Boga i Evandjelja, te nastoje, »ne bez božanske milosti«, postići pravi život.¹⁵ Drugim riječima: oni koji namjerno nastoje držati misao o Bogu daleko od svoga srca, izbjegavajući da izvršavaju imperativ svoje savjesti, nisu izuzeti od krivice i ne bi se mogli spasiti.¹⁶

Vrhovna načela ove nauke jesu: univerzalna spasiteljska Božja volja snagom koje Bog daje svakome Kristovu milost i činjenica da sve ono što je dobro i istinito u nekršćanima Crkva smatra kao dano od onoga koji rasvjetljuje svakog čovjeka da ima konačni život.¹⁷

Osim toga, izričito se zahtijeva od čovjeka da ima vjeru u Krista i da pripada njegovoj Crkvi. S obzirom na zahtjev da svatko tko želi biti spašen mora vjerovati u Krista, Koncil se oslanja na svetopisamsku nauku, koja je u tom pogledu posve izričita.¹⁸ I drugi dio spomenutog principa, pripadnost Crkvi, utemeljen je na Kristovim riječima. Naime, budući da je Krist explicite iznio potrebitost vjere i krštenja (Mk 16, 16; Iv 3, 5), tim samim je potvrdio nužnost Crkve za spasenje »u koju ljudi ulaze po krštenju kao kroz vrata. Zato se ne bi mogli¹⁹ spasiti oni ljudi koji, iako im nije nepoznato da je Katolička Crkva od Boga ustanovljena po Isusu Kristu kao potrebna, ipak ne bi htjeli ili u nju ući ili u njoj ostati.«²⁰

Prema službenoj nauci Koncila uočljive su dvije vjerske tvrdnje koje nije lako uskladiti. Postoji, naime, realna Božja volja da se spasi cijelo čovječanstvo, a s druge strane čovjek se spasava samo posredništvom vjere u Krista i pritjelovljenjem njegovoj Crkvi. Povezujući te dvije istine, mogli bismo odgovoriti na problem anonimnog kršćanstva. Stoga će i daljnje izlaganje ići u smjeru promatranja odnosa između Krista i čovječanstva i odnosa između Crkve i čitava ljudskog roda.

¹⁵ Usp. *Lumen gentium*, 16; *Ad gentes divinitus*, 2; K. RAHNER, *Schriften*, VI, 492, uspoređujući ove saborske izjave sa stajalištem koje je u Crkvi dominiralo kroz stoljeća, ističe izvanredni optimizam u koncilskoj nauci s obzirom na spasenje nekršćana. Usp. također J. ČURIĆ, *O anonimnim kršćanima*, u *Mi, Crkva i drugo*, Bogoslovska tribina, *Spectrum*, Zagreb 1971, str. 332—333.

¹⁶ Usp. *Gaudium et spes*, 19.

¹⁷ Usp. *Lumen gentium*, 16.

¹⁸ Usp. *Apostolicam actuositatem*, 6; *Presbyterorum ordinis*, 4.

¹⁹ U toj izjavi Koncil pokazuje izvanrednu razboritost upotrebljavajući kondicionalnu formu, što znači da tu činjenicu smatra iznimnim slučajem ili gotovo irealnim. Usp. G. VODOPIVEC, *Chiesa*, u *Dizionario del Conc. Ecum. Vat. Secondo*, Roma 1969, str. 782—783.

²⁰ *Lumen gentium*, 14; *Ad gentes divinitus*, 7

1. Svi ljudi imaju stanovitu vezu s Kristom

Spasiteljska Božja volja nije nešto što ostaje u božanskoj namjeri, već je to stvarnost koja se očituje u konkretnim prilikama ljudske povijesti. Vjerujemo da je Bog odjelotvorio svoj naum da spasi cijelo čovječanstvo posredništvom svoga Sina, Isusa Krista. Odluka spasenja ostvaruje se u Kristovu misteriju, u sakramentu sakrivenu od vjekova u Bogu (usp. Kol 1, 33).²¹

Cio ljudski rod pozvan je na jedinstvo s Kristom, koji je svjetlo svijeta. Od njega dolazimo, k njemu smo usmjereni.²² Bog, konstituirajući Krista počelom spasenja za čitav svijet i glavom novog čovječanstva,²³ u njemu je »očitovao samoga sebe i svoje putove na savršen način.«²⁴

Svrha poradi koje je Sin Božji prešao put zbiljskog utjelovljenja jest ta da »boravi među ljudima i da im rastumači Božje odluke«,²⁵ da ostvari bratstvo među ljudskim bićima i uspostavi komunikaciju između sebe i ljudi; jednom riječju: »da ljude učini sudionicima božanske naravi.«²⁶

Koncil sažimlje u kratku formulaciju spasiteljsku Kristovu ulogu, učeci kako Crkva vjeruje da »Krist, koji je za sve umro i uskrsnuo, po svojem Duhu pruža čovjeku svjetlo i snagu da može odgovoriti svom vrhovnom pozivu. Nema pod nebom drugog imena danog ljudima po kojem oni treba da se spase« (usp. Dj 4, 14).²⁷

Odnos čovječanstva prema Kristu izražen je na najjasniji način u pastoralnoj uredbi o Crkvi u suvremenom svijetu. Govoreći o blaženom uskrsnuću, Koncil naučava da to »ne vrijedi samo za one koji vjeruju u Krista nego i za sve ljude dobre volje u čijim srcima milost nevidljivo djeluje. A budući da je Krist umro za sve i budući da je konačno čovjekov poziv stvarno samo jedan, i to božanski, moramo držati da Duh Sveti pruža svima mogućnost da se, na način koji je Bogu poznat, pridruže tom pashalnom misteriju.«²⁸ U pogledu tog koncilskog teksta Rahner primjećuje da se ovdje pojavila neobična novost nad kojom je on do te mjere ushićen da tvrdi kako je ta misao i rečenica »izmakla Koncilu«, to jest prihvaćena neopazice, i da je to doista previše ako se ima na umu tradicionalna teologija.²⁹

²¹ Usp. *Presbyterorum ordinis*, 22.

²² Usp. *Lumen gentium*, 3.

²³ Usp. *Lumen gentium*, 9, 17; *Ad gentes divinitus*, 3.

²⁴ *Dignitatis humanae*, 11.

²⁵ *Dei verbum*, 6.

²⁶ *Ad gentes divinitus*, 3.

²⁷ *Gaudium et spes*, 10.

²⁸ *Gaudium et spes*, 22. Usp. J. ĆURIC, *O anonimnim kršćanima*, u *Mi, Crkva i drugo*, str. 334—335.

²⁹ Usp. Razgovor E. SIMONSA s K. RAHNEROM, *Dove va la teologia?* Jaca Book, Milano 1970, str. 15. Čini mi se da je previše reći da je ova koncilaska tvrdnja nešto sasvim novo i da je to gotovo umaklo Koncilu. Ako, naime, imamo na umu svetopisamsku nauku da je Bog svoga Sina »predao za sve nas« (Rim 8, 32), da je Isus Krist umro i uskrsnuo za sve (usp. 2 Kor 5, 15), da on »bî predan zbog naših grijeha i uskrsnuo radi našeg opravdanja« (Rim 4,25), iz toga bi slijedio zaključak da je taj koncilski i učiteljski nauk izronio na površinu u ovo naše doba kao normalan rezultat većeg biblijskog produbljenja i sretna sinteza dugog i mučnog teološkog puta.

U navodu pastoralne konstitucije jasno se uočuju dva elementa: da postoji samo jedan jedini čovjekov cilj, i to onaj božanski (time je razbijena ona dihotomija koja se provlačila kroz teološke priručnike o naravnom i nadnaravnom čovjekovu cilju), i drugo, da je Kristova milost ponuđena svima posredovanjem Duha Svetoga.³⁰

Odgovor čovjeka na poziv milosti daje se isključivo po vjeri u Boga — da čovjek bude opravdan, a po vjeri prožetoj ljubavlju — da bude konačno spašen. Nužan činilac, prema tome, bilo za kršćanina bilo za nekršćanina da bude u kontaktu s Bogom i s Kristom jest vjera. Iznoseći činjenicu da svi ljudi koji se žele spasiti moraju imati vezu s Kristom, ali da samo Bog zna način njihova spasenja,³¹ Koncil ne priječi da se istražuju ti nepoznati Božji putovi. I sam Sabor, slijedeći Sveto Pismo, upućuje se u tom smjeru, ukazujući na činjenicu da ljudska stvorenja, otkupljena od Krista Spasitelja i pozvana u Kristu (Ef 1, 5) da budu posinjenici, ne mogu pristupiti Bogu osim ako ih Otac ne privuče (usp. Iv 6, 44) i ako ne pokažu slobodnu i razumsku poslušnost. Svi smo dužni odgovoriti Bogu vjerujući svojevolutno, jer vjera je po svojoj naravi slobodan čin.³²

Pretpostavivši te istine — koje je Koncil posebno istaknuo — da su svi ljudi objektivno otkupljeni i pozvani na spasenje, da nitko ne može vjerovati osim ako ga Otac nebeski ne privuče i ne preteče svojom milošću i da milost³³ nevidljivo djeluje u srcima svih ljudi — onda se mora zaključiti da svatko odgovara na Božji poziv na način koji je njemu moguć. Nas ovdje upravo zanima: gdje i kako se može očitovati vjera u Boga, u Krista i u božansku Objavu, što je nužno za spasenje?

Kad je na Koncilu bila predložena formulacija da Božja providnost ne uskraćuje potrebnu pomoć za spasenje onima koji još nisu došli do jasne spoznaje i priznanja Boga, ali se trude, *ne bez božanske milosti* da postignu pravi život,³⁴ neki su saborski oci postavili pitanje zašto se u ovom kontekstu ne spominje nužnost vjere u Božju objavu. Na to je nadležna komisija odgovorila da je ta činjenica dostatno istaknuta u izrazu »ne bez božanske milosti«. To znači da »unutrašnja objava, koju Bog ostvaruje u pojedincu s pomoću milosti, nije ona objektivna razgovijetna objava koja dopire do ljudi u Kristovoj riječi i u navješćivanju Crkve, ali ona ipak vodi k spasenju one ljude koji ne susreću tu jasnu objavu.«³⁵ Ljudi, prema tome, mogu odgovoriti božanskom pozivu onako kako je njima pristupačno u njihovoj opstojnosti, to jest ako uz prethodnu milost Božju

³⁰ Usp. *Gaudium et spes*, 29, 41, 57.

³¹ Usp. *Ad gentes divinitus*, 7; J. ČURIĆ, n. dj., str. 333—334.

³² Usp. *Dignitatis humanae*, 10.

³³ Kada Koncil govori o milosti u kontekstu u kojem je riječ o spasu nekršćana, bilo bi posve proizvoljno shvaćati tu milost jednostavno kao neku pomoć za izvršavanje prirodnog zakona, već je treba shvatiti i u smislu opravdanja i spasenja koje je od Boga ponuđeno. Usp. K. RAHNER, *Schriften*, VIII, str. 207, 192—193.

³⁴ Usp. *Lumen gentium*, 16.

³⁵ Usp. O. SEMMELROTH, *Rivelazione e salvezza fuori della Chiesa visibile*, u *Perché le missioni*, Bologna 1970, str. 58—59.

nastoje slijediti pravi put u životu, ako su spremni izvršavati sve ono što im glas njihove savjesti nalaže i pokoravati mu se kao nečemu apsolutno vrijednomu,³⁶ oni u tim činima izražavaju bar implicitnu vjeru u Boga, koji je utemeljitelj ljudske savjesti.

Uzevši u obzir činjenicu da je i sama vjera Božji dar, zar se ne bismo mogli pitati: kako je moguće misliti da postoji samo poziv, ponuda spasenja i komunikacija Božje milosti bez odgovora, prihvaćanja i participacije, kad se i ti potonji činioци moraju smatrati darovima Božje milosti?³⁷

Sintetizirajući koncilsku nauku o odnosu između Krista i čovječanstva, a na koju se odnose i neki promicatelji teorije anonimnog kršćanstva, može se ustvrditi da se temeljni odgovor na Božji poziv na spasenje očituje u stajalištu koje čovjek zauzima prema zakonu svoje savjesti, prema zahtjevima svoga života i egzistencije svojih bližnjih. U strpljivu, trijeznu i smirenu prihvaćanju vlastite životne stvarnosti, koja je opterećena pitanjima, umorima, bolima, dužnostima i odgovornostima, može se primijetiti izraz one vjere koja je kadra učiniti čovjeka-nekršćanina ugodna Bogu. Međutim, ta je vjera još nerazgovijetna, implicitna, a budući da joj je izvorište u Kristovoj milosti i budući da konačno vodi Kristu, dolazi se do zaključka da se u tom smislu njezin subjekt može zvati i smatrati anonimnim ili implicitnim kršćaninom.

2. Odnos između Crkve i čovječanstva

Pošto smo analizirali moguću vezu između Krista i ljudskoga roda koja se sastoji u opravdavajućoj i spasonosnoj Kristovoj milosti koja je ponuđena svim ljudima i u odgovoru što ga ljudi daju na tu milost, prihvaćajući egzistencijalno životnu realnost i orijentirajući se na dobro, željeli bismo također ispitati, na osnovi koncilskih tekstova, kakav je odnos između Crkve i čovječanstva. U tom pokušaju razmotrit ćemo napose dva elementa koji su na osobit način nazočni u nekim koncilskim dokumentima: Crkva viđena kao otajstvo (sakrament, misterij) spasenja za sve ljude i Crkva shvaćena kao Božji narod koji se zaputio prema vječnoj domovini.

a) Crkva — sveopći sakrament spasenja

Sabor je sebi postavio kao glavni zadatak da temeljito ispita i jasno definira u čemu se sastoji bit Crkve.³⁸ Cijela dogmatska konstitucija o Crkvi plod je tih nakana i nastojanja. Potvrđujući biblijsku tradicionalnu nauku s obzirom na to da je Crkva nužna za spasenje,³⁹ Koncil iznosi realniju i blažu interpretaciju od one koja se držala u prošlosti glede

³⁶ Koncil se poziva na sv. Pavla (Rim 2, 14—16) kad govori o savjesti kao vrhovnoj normi djelovanja po kojoj će se suditi, usp. *Gaudium et spes*, 16.

³⁷ Usp. *Ad gentes divinitus*, 41; *Dei verbum*, 5.

³⁸ Usp. *Lumen gentium*, 1.

³⁹ Usp. *Lumen gentium*, 14.

spasa onih koji ne pripadaju Crkvi kao vidljivoj zajednici vjernika. Kristova Crkva, koja se »nalazi u Katoličkoj Crkvi«,⁴⁰ posjeduje »sve blago Bogom objavljene istine i sva sredstva milosti«. ⁴¹ No tom tvrdnjom Sabor ne negira činjenicu da i druge zajednice i skupine ljudi posjeduju elemente i fragmente korisne za posvećenje, ali koji pak potječu od jedne Crkve.⁴²

Koncil nije nijedanput opetovao čuveni crkveni aksiom: *extra Ecclesiam nulla salus*, što se kroz stoljeća neprestano ponavljalo, više puta krivo shvaćalo i tumačilo. Ta vjekovna istina i fraza u dobrom smislu riječi naišla je na novu formulaciju, koju je Koncil predložio i prihvatio definirajući Crkvu kao sveopći sakrament spasenja.⁴³ Danas se više voli govoriti o spasenju ljudske osobe, o Crkvi kao nositeljici i čuvarici sredstava spasonosne milosti na način koji odgovara suvremenom mentalitetu čovjeka-vjernika. Ne ističe se, naime, negativan aspekt: izvan Crkve nema spasa, već se naglašuje pozitivna činjenica: spas se događa u Crkvi i putem Crkve.⁴⁴

Prvo poglavlje dogmatske uredbe *Lumen gentium* posvećeno je Crkvi koja se promatra u smislu misterija spasenja. Ona je »u Kristu kao sakrament ili znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda«. ⁴⁵ Ona brižno nastoji, budući da je to njezina svrha, da sve ljude međusobno ujedini da bi ih mogla sjединiti s Bogom. Ustanovljena je kao »sveopći sakrament spasenja«, ⁴⁶ »da bude svima

⁴⁰ *Lumen gentium*, 8. Latinski izraz »subsistit« u konačnom je tekstu zamijenio riječ »est«, koja se nalazila u prijašnjim shemama.

⁴¹ *Unitatis reditengratio*, 4.

⁴² Usp. *Lumen gentium*, 8; *Unitatis reditengratio*, 3.

⁴³ O ovoj novoj reformulaciji pisano je u zadnje vrijeme veoma mnogo. Spominjemo samo neke autore:

Y. M. CONGAR, *Theologische Grundlegung »Ad Gentes divinitus«* (2—9), u *Mission nach dem Konzil*, uredio J. Schütte, Mainz 1967, str. 163. A. MULDER, *Quaedam lineamenta de Ecclesia peregrinante natura sua missionaria deque eius habitudine magis positiva ad religiones non christianas*, u *Acta Congressus Internationalis de Theologia Concilii Vaticani Secundi*, izdao A. Schönmetzer, Roma 1968, str. 416: »Juxta has enuntiationes effatum 'extra Ecclesiam nulla salus' utique valet, dummodo recte intelligatur, attamen hodie alia formula magis placeret, vg. 'sine Ecclesia nulla salus'. vel: Ecclesiam esse universale sacramentum etiam pro iis qui unquam cum eius evangelizatione existentialiter compositi sunt.«

C. B. PAPALI, *Oeconomia salutis et religiones non christianae*, ondje, str. 425—426: »Haec autem oeconomia salutis modo concreto se exprimit in Ecclesia Christi. Ideo, sine Ecclesia non est salus... Omnis gratia salvifica ex Christo solo est, et nullus unquam salutem consequitur nisi per illum. In actuali dispensatione, via divinitus instituta perveniendi ad Christum est eius Ecclesia. Quemadmodum Humanitas Christi fuit unicum instrumentum operis Redemptionis, sic Corpus eius Mysticum quod est Ecclesia, est unicum instrumentum applicationis eiusdem Redemptionis ad singulas animas, seu distributionis gratiae. Hoc est quod debet intelligi traditionali illa formula 'extra Ecclesiam nulla salus'.«

⁴⁴ Usp. Papa PAVAO VI., *Discorso ai membri delle Pontificie Opere Missionarie*, u *Acta Apostolicae Sedis*, 18 (1965), str. 518.

⁴⁵ *Lumen gentium*, 1. Usp. F. SCHILLEBEECKX, *Il mondo e la Chiesa*, str. 236: Crkva, budući da je »oruđe Božjeg djelovanja koje posvećuje i ujedinjuje u svome svijetu, mora stalno biti u stavu služiteljice. Ali u isto vrijeme ona je znak: njezino posredničko djelovanje vrši se u znaku, tj. Crkva je u ovom svijetu pregnantna vidljivost, očitovana nazočnost već ostvarenog zajedništva među ljudima u njihovoj i za njihovu zajednicu s Bogom u Kristu.«

⁴⁶ *Lumen gentium*, 48; *Gaudium et spes*, 45.

zajedno, kao i pojedincima vidljiv sakrament»⁴⁷ spasonosnog jedinstva. Ta Crkva kao otajstvo skriveno od iskona u krilu Presvetoga Trojstva, predoznačena od početka, pripremljena kroz povijest, uspostavljena od Krista Gospodina u zadnje vrijeme, očitovana u izlivanje Duha Svetoga, postići će svoje konačno ostvarenje na koncu vjekova.⁴⁸ Kao takva ona ne samo da otkriva misterij spasenja koji se odnosi na svijet, već ga stvarno i realizira.

Pozivajući se na koncilsku nauku o Crkvi kao univerzalnom sakramentu spasenja, Rahner ističe da svaki katolik mora iskusiti i živjeti Crkvu kao sakramentalni znak, »kao dimenziju povijesno uočljivu po spasonosnoj milosti koja se proteže i izvan granica vidljive i sociološki primjetljive Crkve. Morat će je proživljavati kao povijesnu dimenziju anonimnog kršćanstva, koje 'izvan' Crkve još nije našlo samo sebe, dok je 'unutar' Crkve već 'kod kuće'.«⁴⁹ Postoji, dakle neka vrsta povijesne i društvene sfere Crkve i izvan vidljive Crkve, ali ona nije objektivno ni socijalno postigla savršenu zrelost, vidljivu organiziranost te potpunu jasnoću i svjesnost stanja u kojem se nalazi.

Odnos između Crkve i čovječanstva ovisi o odnosu između Krista i ljudi. Zapravo, »svaka veza s Kristom, pa i anonimna, također je veza s Crkvom. Stoga je Crkva instrument spasenja i za one koji je još nisu otkrili ni priznali u njezinoj historijskoj manifestaciji.«⁵⁰ A Crkva, koja je po djelima svoje ljubavi aktivno nazočna ondje gdje nije nazočna u svome povijesnom izrazu i hijerarhijskom ustrojstvu, može se smatrati anonimnim kršćanstvom.⁵¹

b) Crkva — Božji narod u hodu

Svi smo pozvani da činimo jedan jedini Božji narod,⁵² koji obuhvaća čitav svijet i proteže se kroz sve vjekove, da se ispuni odluka volje Boga, koji je u početku stvorio jednu ljudsku narav i odlučio da svoju djecu, koja su bila raspršena, napokon skupi u jedno (usp. Iv 11, 12).⁵³ Bog skuplja različite narode u jedan narod, *populus ex populis*,⁵⁴ i iz čitava ljudskog roda formira jednu obitelj, jer želi spasiti ljude ne samo pojedinačno već i na kolektivan način.⁵⁵

Međutim, ljudi nisu pozvani u Božji narod, već svi na neki način njemu i pripadaju ili su k njemu orijentirani.⁵⁶ Koncil je izrazio te načine

⁴⁷ *Lumen gentium*, 9.

⁴⁸ Usp. *Lumen gentium*, 1.

⁴⁹ K. RAHNER, *Schriften*, VIII, str. 341.

⁵⁰ E. SCHILLEBEECKX, n. dj., str. 286.

⁵¹ Usp. E. SCHILLEBEECKX, *Il mondo e la Chiesa*, str. 286—287.

⁵² S obzirom na ovu temu usp. komentar O. SEMMELROTH, *La Chiesa, nuovo popolo di Dio*, u *La Chiesa del Vaticano II.*, Vallecchi, Firenze 1966, str. 439—452; T. ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, KS, Zagreb 1969, str. 57—67.

⁵³ *Lumen gentium*, 13.

⁵⁴ Crkva je »u biti Božji narod skupljen od različitih naroda, *populus ex populis*«; G. VODOPIVEC, *Chiesa*, u *Dizionario storico religioso*, Studium, Roma 1966, str. 138a, uredio P. Chiochetta.

⁵⁵ Usp. *Gaudium et spes*, 32.

pripadnosti Crkvi kao Božjem narodu po određenoj stupnjevitosti:

— Neki su posve pritezajevljeni društvu Katoličke Crkve. Oni su povezani s Kristom »vezama ispovijedanja vjere, sakramenata i crkvene uprave i zajednice«. ⁵⁷ Vjernici te vrste u cijelosti prihvaćaju vanjske i unutrašnje strukture Crkve i sredstva spasenja što ih je ustanovio Krist i povjerio Crkvi.

— Drugi su također pripojeni, ali ne potpuno, budući da im nedostaje jedan ili više elemenata (npr. *vinculum hierarchicum*). Za te (kršćane-nekatolike) Sabor upotrebljava termin da je Crkva s njima »na više načina povezana«. ⁵⁸ Isto su tako povezani s njome i oni koji izričito žele (katekumeni) ući u crkvenu zajednicu. ⁵⁹

— Svi ostali, tj. nekršćani, na razne su načine »usmjereni« prema Crkvi. ⁶⁰ Kriterij po kojem Koncil postavlja to usmjerenje nekršćana prema Crkvi kao Božjem narodu jest priznavanje dobrih i istinitih elemenata što se mogu naći u drugim religijama, kulturama i ljudima. ⁶¹ Prema nekim teolozima te istine i dobra što se mogu naći u svim religijama i nekršćanima imaju »zamjembenu vrijednost Evanđelja i Crkve«. ⁶² No ne čini se da je ispravno govoriti o zamjeni ili supstituciji Crkve, već radije o vezi i podrijetlu dobrih i istinitih elemenata i dijelova koji potječu od Krista i njegove Crkve i u svojoj konačnici vode k njoj, kako to tvrdi sam Koncil. ⁶³

Nauka o Božjem narodu koju je proklamirao Koncil može se smatrati kao dopuna i eksplicitacija stoljetne crkvene nauke o *votum implicitum* pripadnosti Crkvi. ⁶⁴

Z a k l j u č a k

U izlaganju koncilske nauke glede nekršćana, odnosno anonimnih kršćana, pošli smo od činjenice da Koncil promatra spasenje koje Krist nudi svim ljudima. Na taj se način pretpostavilo da se dar opravdanja

⁵⁷ Usp. *Unitatis redintegratio*, 3.

⁵⁸ *Lumen gentium*, 14.

⁵⁹ *Lumen gentium*, 15.

⁶⁰ *Lumen gentium*, 14.

⁶¹ Usp. *Lumen gentium*, 13.

⁶² S obzirom na religije: *Nostra aetate*, 2: »Katolička Crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinito i sveto. S iskrenim poštovanjem promatra te načine djelovanja i življenja, te zapovijedi i nauke koje, premda se u mnogome razlikuju od onoga što ona sama drži i naučava, ipak nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude.« O vrijednosti kulturnih stečevina usp. *Gaudium et spes*, 57. U pogledu vrednota koje ljudi posjeduju: *Lumen gentium*, 16: »Sve što se kod njih (nekršćana — vjernika ili nevjernika) nalazi dobro i istinito Crkva smatra pripravom za Evanđelje i kao dano od Onoga koji rasvjetljuje svakoga čovjeka da napokon ima život.«

⁶³ Usp. I. RIUDOR, *La pertinencia a la Iglesia en los primeros capitulos de la constitucion Lumen Gentium del Concilio Vaticano Segundo*, u *Estudios Ecclesiasticos*, 40 (1965), str. 315.

⁶⁴ Usp. *Lumen gentium*, 8; *Unitatis redintegratio*, 3.

⁶⁵ Usp. I. RIUDOR, n. dj., str. 315.

morao dati prije dara spasenja. Svaki čovjek odgovara na poziv opravdavajući milost isključivo preko vjere u Boga i u Isusa Krista. Pitanje se, međutim, postavlja: kako izrazuju vjeru oni koji za Krista uopće nisu čuli? Koncil nije dao izričito i razgovijetno rješenje tog problema jer jedino Bog poznaje konkretne putove po kojima ljudi odgovaraju na njegov poziv. Međutim, rješenje problema vjere nekršćanskog svijeta moralo bi se tražiti, prema Koncilu i prema autorima teze o anonimnom kršćanstvu, koji se pozivaju na koncilsko naučavanje, u dubljem shvaćanju odnosa koji postoji između Krista-nositelja i Crkve-prenositeljice vječnoga spasenja s jedne strane i nekršćana s druge strane.

Na kraju treba priznati da postojanost te teorije zavisi ponajviše i uglavnom od teoloških zaključaka s obzirom na načela i podatke koji se nalaze u Bibliji i u teologiji. Bilo bi stoga korisno ući u polje biblijskih teoloških raščlambi da se s tih gledišta ispita motivacija i argumentacija ove teze. I valjalo bi, nadalje, tu teoriju promotriti u misiolškoj perspektivi.